

stuk II) is, gezien wat ons daarvan al bekend was en vooral in verhouding tot de ruimte geschonken aan Van der Capèlens beleid, te uitvoerig. Wanneer de lezer zelfs wordt ingelicht over de internationale politiek van Engeland, wordt zijn geduld op de proef gesteld (56 vlg.).

Ongetwijfeld is het derde gedeelte van Stevens' studie het meest belangwekkende deel van het boek. Maar ook hier wrekt zich het ambigue in de doelstelling van de auteur: omdat het economisch-historisch onderzoek, waarvan dit gedeelte de neerslag is, niet berustte op een ondubbelzinnige probleemstelling kon Stevens gemakkelijk op zijpaden dolen.

Nu nog enkele punten van detailkritiek. Waarom de 'theoretische' opmerkingen, waarmee Stevens het eerste hoofdstuk opent en waarmee hij verder eigenlijk niets meer doet? Op pagina 146 komt de term 'proto-imperialistisch' toch uit de lucht vallen! Te weinig wordt aangegeven dat de 'ontfeodalisering' der Indische groten een 'papieren' transformatie was, die in feite de positie der elite zo weinig aantastte, dat die later — ten opzichte van de papieren pretenties — zelfs versterkt leek (vergelijk 146). De verhouding tussen overheidsbeleid en de situatie van de particuliere landerijen wordt teveel in termen van 'goede bedoelingen' versus 'nare praktijk' gezien. Juist de door Stevens aangetoonde tegenvallende resultaten in de vrije koffiecultures (151 vlg.) sterkten de ondernemers in hun idee dat ze het zo slecht niet deden (vergelijk De Wildes *Preanger Regentschappen* (1830)). En tot slot: Inderdaad waren Roorda van Eysinga c.s. zelden expliciet in hun idee op weg waarheen de bevolking moest worden ontwikkeld (3). Impliciet blijkt hun notie echter regelmatig: Stevens geeft ze op pagina 124.

Deze kritische opmerkingen geven geen aanduiding voor de waarde van Stevens' werk. Ik weet het: tekortkomingen zijn zo gemakkelijk geformuleerd, maar het is in een studie als deze zo moeilijk ze alle te vermijden. Terecht wijst Stevens op de grote moeilijkheid 'om de gegevens te achterhalen die in deze studie gebruikt zijn' (242). Juist vanuit dat besef is kritiseren van dit werk van Stevens, dat vóór alles grote waardering verdient, weinig aangenaam. Mijn opmerkingen kunnen wellicht suggesties inhouden die van nut zijn voor een verdere uitwerking. Want ik hoop van harte dat deze studie, die ik warm aanbeveel, een vervolg mag hebben.

J. H. M. Kommers

R. A. Koole, ed., *Het belang van politieke partijen* (Groningen: Xeno, 1984, 182 blz., f25,-, ISBN 90 6208 086 3).

In december 1983 vierde het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) van de rijksuniversiteit Groningen zijn tienjarig bestaan met een studiedag over het belang van politieke partijen. Zwangerschap, geboorte en eerste levensjaren van het centrum hadden een moeizaam verloop, maar nadien heeft het centrum door de opbouw van een rijk geschakeerde documentatieverzameling, door medewerking aan tal van publikaties en door de uitgave van jaarboeken bewezen er te mogen zijn. Dat bevestigde een, bij de opzet van het centrum passend, interdisciplinair gezelschap van juristen, politicologen en historici door in groten getale deel te nemen aan de studiedag. De organisatoren waren erin geslaagd vooraanstaande wetenschappers pre-adviezen te laten opstellen, welke adviezen, negen in totaal, nu samen met de voordracht van de geestelijke vader van het DNPP, I. Lipschits, over

functies van politieke partijen zijn gepubliceerd in de hier te bespreken bundel. Het ligt voor de hand om in dit tijdschrift de bijdragen van de vertegenwoordigers van de historische discipline eruit te lichten; zij handelen alle over de Nederlandse situatie.

J. C. H. Blom schrijft over 'Partijen en verzuiling rond de eeuwwisseling', een thema waarvan men kennelijk niet genoeg kan krijgen, maar waarmee het moeilijk is nog eer te behalen, omdat de stand van onderzoek verrassend nieuwe inzichten voorlopig lijkt uit te sluiten. Op de hem voorgelegde vraag, of de partijen te beschouwen zijn als de ideologische vormgevers van de verzuilde samenleving rond de eeuwwisseling of juist als het resultaat van die samenleving, reageert Blom dan ook met een kort overzicht van de discussie rond het begrip verzuiling en met een globale schets van het ontstaan van de politieke partijen om vanuit zijn eigen ruim gehouden begripsomschrijving te concluderen dat het belang van de politieke partijen in het proces van verzuiling niet bijzonder groot is geweest. Dit alles is niet schokkend, laat staan nieuw, maar als inleiding in de problematiek is het artikel zeker de moeite waard.

In zijn bijdrage over 'De partijen en de parlementaire democratie in het interbellum' erkent H. W. von der Dunk ruiterlijk dat er al zoveel geschreven is over dit thema dat hij hieraan geen opzienbarende nieuwe inzichten kan toevoegen. Toch wil ik dit opstel in aller aandacht en dan vooral in die van samenstellers van readers warm aanbevelen. Wie ingeleid wil worden in de complexiteit van de vraag hoe het kwam dat de grote partijen ondanks hun — uiteraard per stroming verschillend geïnspireerde — ernstige bezwaren tegen de 'demoliberales' staat deze staat juist beschermden tegen het fascistische en nationaal-socialistische gevaar, kan bij dit erudiete overzicht uitstekend terecht. Op heldere wijze leidt Von der Dunk de lezer naar de conclusie dat de verdedigende rol van de politieke partijen begrepen moet worden tegen de achtergrond van twee factoren. In de eerste plaats was er gebrek aan overeenstemming en duidelijkheid ten aanzien van de alternatieven en bestond er bovenal de vrees dat de eigen positie en de mogelijkheden voor de gewenste ontplooiing van het eigen verzuilde volksdeel bij drastische veranderingen in het gedrang zouden komen. De tweede factor is er meer een van psychologische aard. De parlementaire democratie functioneerde nog volop als een regentendemocratie; politieke volgzzaamheid en gezagsgetrouwheid gaven ruim baan aan de partij-elites en die waren juist met het systeem praktisch vergroeid geraakt of kwamen, zoals bij de sociaal-democratie gebeurde, in de loop van het interbellum in die mentale gesteldheid terecht, die wezenlijke veranderingen blokkeerde.

De derde bijdrage uit de historische discipline is van J. Bank, 'Van maatschappijvisie naar beleidsnota'. Zijn taak voor de studiedag was het om de partijen als leveranciers van beleidsalternatieven te beschrijven en te analyseren. Zich voornamelijk beperkend tot de sociaal-democratie (SDAP en PvdA), constateert Bank in de loop van de twintigste eeuw een verschuiving van maatschappij-beschouwing via maatschappij-analyse naar beleidsnota. Ter verklaring oppert hij de gedachte dat verwetenschappelijking en professionalisering van de politieke cultuur in hoge mate hieraan debet zijn, een interessante gedachte die een toetsing op ruime schaal met behulp van empirisch onderzoek waard is.

Tenslotte zij gewezen op de langste bijdrage uit de bundel, geschreven door R. A. Koole (hoofd van het jubilerende DNPP) en R. B. Soetendorp en handelend over 'De partij als stootblok tussen overheid en samenleving: politisering of democratisering van het Nederlandse buitenlandse beleid'. Na bestudering van drie probleemgebieden

uit de laatste decennia (olie-embargo tegen Zuid-Afrika, erkenning van de PLO en omvang van de ontwikkelingshulp) komen zij tot de voor actiegroepen weinig bemoedigende slotsom dat de regering eerder gevoelig is voor prikkels vanuit de internationale omgeving dan voor binnenlandse druk, ook al bestaat er een verbond tussen actiegroepen en politieke partijen.

De bijdragen uit de politicologische en juridische disciplines, die veelal theoretisch van aard zijn en nogal toegesneden op de actuele situatie, zullen de historicus minder bekoren. Maar de thematiek en de kwaliteit van de hierboven gesignaleerde opstellen bieden voldoende redenen om de bundel van harte aan te bevelen.

J. Bosmans

H. A. van Wijnen, *Willem Drees democraat* (Weesp: Van Holkema & Warendorf, 1984, 227 blz., f29,50, ISBN 90 269 4784 4).

Hoewel het reeds niet ontbreekt aan biografische literatuur van en over Drees sr. heeft Van Wijnen opnieuw de schijnwerper op zijn figuur gericht en dan met name op de periode vóór 1940, toen de latere minister van sociale zaken en premier nog wat minder bekendheid in ruime kring genoot. Bijna de helft van het boek bestaat uit een beeldbiografie die ruim tweehonderd foto's omvat, waarvan blijkbaar veel werk is gemaakt. Ongetwijfeld is het de auteur wel gelukt bepaalde aspecten van de vroegere loopbaan van Drees nader te belichten aan de hand van de beschikbare gegevens. We denken daarbij bijvoorbeeld aan de plaats van de stenografie in het leven van de beschrevene, aan Drees als Marx-kenner en aan zijn relatie tot Troelstra, speciaal in verband met het gebeuren van het jaar 1918. Wat de leerschool van de stenografie betreft, we vragen ons af of de schrijver volledig meent wat hij zegt aan het slot van dit gedeelte: 'De gemeente Den Haag heeft nooit een groter kenner van de gemeentepolitiek gehad, de Tweede Kamer geen groter kenner van het parlementaire leven, de ministerraad geen groter kenner van de politiek in al haar verscheidenheid dan Drees' (37).

Alleen al de aanwezigheid van P. J. Oud in de Staten-Generaal gedurende zovele decennia doet hier op zijn minst een vraagteken plaatsen. Hetzelfde geldt enigermate voor de boeken van Drees over Marx, die alle na zijn tachtigste jaar zijn geschreven en die ook Van Wijnen geen 'standaardliteratuur' acht (73). Niemand zal Drees serieus tot de vooraanstaande kenners van Marx en diens leer willen rekenen, die in organen als de *Nieuwe Tijd* of de *Socialistische Gids* de redactie voerden of hun bijdragen publiceerden. Drees behoorde tot het middenkader van de voormalige SDAP, waarvan velen een degelijke theoretische scholing bezaten. Te Den Haag speelde hij als federatievoorzitter en wethouder (van 1919 tot 1933) een voorname rol op stedelijk niveau, waarover dit boek nu juist weinig in details treedt. Toch is deze grootstedelijke wethoudersloopbaan het voorportaal geworden voor de latere leidende positie van Drees. In 1937 werd hij reeds ondervoorzitter van de kamerfractie als opvolger van Vliegen, naast zijn oud-collega als Haags wethouder J. W. Albarada.

Volkomen terecht merkt Van Wijnen op dat Drees in november 1918 tijdens het revolutie-beraad van SDAP en NVV te Rotterdam ook zijn duit in het zakje van Troelstra heeft gedaan en dat hij dit punt later nooit heeft verduidelijkt in zijn geschriften (89). Dat bij Drees sinds 1937 en vooral na 1945 in feite een breuk met